

УДК 811.112.2'342

DOI: [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1\(44\).211025](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).211025)

ІРОНІЯ ЯК ІМАНЕНТНА СКЛАДОВА ХУДОЖНЬОЇ КАРТИНИ СВІТУ ДІТЕРА НУРА

Усенко Р.Ю.

аспірант, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ORCID ID 0000-0002-4610-2008

Дана стаття присвячена вивченню особливостей художньої картини світу сучасного німецького письменника-сатирика Дітера Нура. Художня картина світу відображає специфіку світосприйняття автора, яке концентрується на духовно-ціннісних сенсах. Ці сенси виражені у формі художніх образів-концептів. Концепт, у свою чергу, це ментально-мовне відображення уявлення про світ, яке є багатостороннім, смисловим утворенням з ціннісної, образної і понятійної складової. Концепт не має чіткої структури, він за своєю формою абстрактний, але виражається вербально за допомогою мовних засобів. Поняття концепту близько пов'язано з ментальністю як окремого індивідуума, так і цілого народу. Дітер Нур є представником німецької ментальності, якій властиві певні риси характеру. До них відносяться: педантизм, законслухняність, надмірна охайність та надмірна економність, які в творах Дітера Нура піддаються висміюванню. Іронія є засобом реалізації суб'єктивно-оцінної модальності і становить собою художню форму авторської оцінної позиції, тому вона є основною зброєю в арсеналі Дітера Нура. Він вдається до неї, щоб виявити актуальні проблеми, що потребують термінового вирішення. До цих належать політичні, релігійні, соціальні та побутові проблеми. Іронія автора є непростим об'єктом для лінгвістичного вивчення, оскільки є одним з видів категорії комічного і представлена великою кількістю стилістичних засобів і об'єктів висміювання, для декодування лінгвісту необхідно мати не тільки фонові знання, а й добре орієнтуватися у сучасному німецькому дискурсі. Лінгвокультурологічне дослідження німецького гумору на матеріалі текстів Дітера Нура проводиться з метою розробки способів його тлумачення для представників інокультурного соціуму.

Ключові слова: художня картина світу, концепт, ментальність, іронія, об'єкти висміювання.

ИРОНИЯ КАК ИММАНЕНТНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИНЫ МИРА ДИТЕРА НУРА

Усенко Р.Ю.

аспірант, Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Данная статья посвящена изучению особенностей художественной картины мира современного немецкого писателя-сатирика Дитера Нура. Художественная картина мира отражает специфику мировосприятия автора, которое концентрируется на духовно-ценностных смыслах. Эти смыслы выражены в форме художественных образов-концептов. Концепт, в свою очередь, это ментально-языковое отражение представления о мире, которое является многосторонним, смысловым образованием с ценностной, образной и понятийной составляющей. Концепт не имеет четкой структуры, он по своей форме абстрактен, но выражается вербально с помощью языковых средств. Понятие концепта близко связано с ментальностью как отдельного индивидуума, так и целого народа. Дитер Нур является представителем немецкой ментальности, которой свойственны определённые черты характера. К ним относятся: педантизм, законопослушание, чрезмерная чистоплотность и чрезмерная экономность, которые в произведениях Дитера Нура подвергаются высмеиванию. Ирония является средством реализации субъективно-оценочной модальности и представляет собой художественную форму авторской оценочной позиции,

поэтому она является основным оружием в арсенале Дитера Нура. Он прибегает к ней, чтобы выявить актуальные проблемы, которые требуют срочного решения. К этим относятся политические, религиозные, социальные и бытовые проблемы. Ирония автора является непрым объектом для лингвистического изучения, так как является одним из видов категории комического и представлена большим количеством стилистических средств и объектов высмеивания, для декодирования которых исследователю необходимо иметь не только фоновые знания, но и хорошо ориентироваться в современном немецком дискурсе. Лингвокультурологическое исследование немецкого юмора на материале текстов Дитера Нура проводится с целью разработки способов его толкования для представителей инокультурного социума.

Ключевые слова: художественная картина мира, концепт, ментальность, ирония, объекты высмеивания.

IRONY AS AN IMMANENT COMPONENT OF DIETER NUHR'S ARTISTIC WORLDVIEW

Usenko R.Yu.

post-graduate student, Odessa I.I. Mechnikov National University

This article is devoted to the study of the features of the artistic worldview of the modern German satirist writer Dieter Nuhr. The artistic worldview reflects the specifics of the author's picture of the world, which focuses on spiritual and value meanings. These meanings are expressed in the form of artistic images-concepts. The concept, in turn, is a mental and linguistic reflection of the concept of the world, which is a multilateral, semantic entity with a value, figurative and conceptual component. The concept does not have a clear structure; it is abstract in its form, but is verbally expressed using linguistic means. The notion of a concept is closely related to the mentality of both an individual and an entire nation. Dieter Nuhr is a representative of the German mentality, which is characterized by certain character traits. These include: pedantry, law obedience, excessive cleanliness and excessive frugality, which in the works of Dieter Nuhr are ridiculed. Irony is a means of realizing the subjective-appraisal modality and represents the art form of the author's appraisal position, therefore it is the main weapon in the arsenal of Dieter Nuhr. He resorts to it to identify urgent problems that require urgent solutions. These include political, religious, social and domestic problems. The author's irony is a difficult subject for linguistic study, as it is one of the types of the comic category and is represented by a large number of stylistic means and objects of ridicule, for decoding which the researcher needs to have not only background knowledge, but also good orientation in modern German discourse. A linguocultural study of German humor based on the texts of Dieter Noor is carried out with the aim of developing ways of interpreting it for representatives of a foreign cultural society.

Key words: artistic picture of the world, concept, mentality, irony, objects of ridicule.

Вступ. У даній статті розглядається поняття картини світу письменника та способи її вербалізації у рамках творчості сучасного письменника-сатирика Дітера Нура. **Мета** даного дослідження - виявити основні способи вербалізації гумору і об'єкти висміювання автора. **Матеріалом** дослідження слугували приклади з книг Дітера Нура "Gibt es intelligentes Leben" та "Das Geheimnis des perfekten Tages". У ході дослідження було проаналізовано понад 200 прикладів, що містять комічний ефект. Аналіз було здійснено за допомогою **контекстуально-інтерпретаційного методу**, який спрямований на реконструкцію авторського задуму, мотивів, цілей і загальної спрямованості тексту.

Мовна картина світу письменника (далі – МКС) – це вербалізоване уявлення про світ, що відображено через призму свідомості автора; це внутрішня духовна дійсність, яку письменник намагається відтворити у тексті (Кочнова, 2015: 53). Іншими словами, картина світу по суті є відображенням навколишнього світу в голові людини. Головним у вивченні МКС автора є аналіз його індивідуальної системи цінностей, як ієрархічної структури, у якій виявляється специфіка індивідуального художнього мислення, бачення світу. Варто наголосити, що обраний термін є відображенням окремого сегменту індивідуальної картини світу.

Індивідуальна картина світу (далі – ІКС) є продуктом свідомості конкретного індивідууму. З одного боку, ІКС базується на колективній (національній) картині світу, а з іншого боку – конкретизується та доповнюється відповідно становленню особистості та протягом усієї життєдіяльності людини. Індивідуальна свідомість людини є проєкцією суспільного, національного досвіду, однак індивідуальні образи також можуть стати частиною колективної свідомості (Пономарева А. Ю., 2016: 19).

Відношення мови до дійсності опосередковане людською свідомістю, яка відображає уявлення про предмети і явища дійсності. Це уявлення закріплено у мовній картині світу. Мова – факт культури, її знаряддя, її складова частина, яку успадковує кожне наступне покоління. Культура народу вербалізується в мові, саме мова акумулює ключові концепти культури, транслюючи їх у знаковому втіленні – в словах. Утворена мовою модель світу є суб'єктивний образ об'єктивного світу, вона несе в собі риси людського способу світосприйняття, тобто антропоцентризму, який пронизує усю мову. Індивідуальна мова письменника формується більшою мірою загальною мовою та меншою мірою індивідуальними лінгвістичними особливостями. Вона є продуктом особистого мистецтва. Індивідуальна авторська мова відображає особливості характеру, темпераменту, виховання, освіти і т. д. МКС письменників реалізується у літературних творах, тим самим формуючи новий термін – художня картина світу (далі – ХКС), що у свою чергу базується на МКС та ІКС. Відображаючи специфіку національної ментальності, ХКС може бути розглянута як концептуалізований художній простір, що присутній у кожному літературному феномені (Кубрякова, 1996: 7). ХКС базується на світобаченні та світовідчутті суб'єкта художньої діяльності. Через те, художній текст варто розглядати як сукупність голосів автора та персонажів, як єдину реалізацію індивідуальної картини світу письменника, як відображення його мовної свідомості. Саме мова вербалізує національну картину світу, зберігає її та передає від покоління до покоління.

Індивідуальна картина світу реалізується в художньому тексті за посередництвом генерування ментальних одиниць-концептів, які є елементами картини світу автора. Концепт, за визначенням Є.С. Кубрякової, є «... оперативною одиницею пам'яті та картини світу даного індивідууму» (Кубрякова, 1996: 341). Концепт – виділене свідомістю автора уявлення про деякі явища дійсності. В ньому є ознаки ментальних властивостей людини, а саме її

світобачення, соціальної приналежності, психічних та інтелектуальних особливостей. Концепт виконує інтерпретаційну та регулюючу функції; має багаторівневу структуру, що постійно збагачується різними типами знань. Не є легким виявити увесь об'єм концепту, адже картина світу – це цілісний образ, система, що складається з елементів інших картин світу, що можуть існувати у свідомості одного індивідууму.

Індивідуально-авторські концепти виникають як результат трансформації культурних концептів, які відображаються через призму особливостей світобачення автора (Карасик В.И., Слышкин Г.Г., 2001: 76). У самому тексті вони виражені як експліцитно, так і імпліцитно. До експліцитного вираження відносимо репрезентацію концепту за допомогою лексеми, зміст якої збігається зі значення даного концепту. До імпліцитного вираження концепту залучаємо нереалізовані значення лексем, граматичні та синтаксичні конструкції, що характеризують особистість письменника та актуалізують його асоціативно-образний ряд.

В.В. Красних стверджує, що *текстовий концепт – це змістовна структура тексту, що є втіленням намірів та інтенцій автора, які вмотивували його до породження тексту* (Красных, 2004: 236). До художньої картини світу відносять ті концепти, до яких автор звертається частіше за все, та за допомогою яких вибудовує свій художній простір. За їх допомогою автор прагне виразити своє уявлення про устрій та організацію світу, що максимально повністю відображають світорозуміння автора. Залучаючи до тексту необхідну інформацію, автор надає йому цілеспрямованості, що необхідна для стимулювання мисленої діяльності читача у необхідному напрямку. Однак, читач не може відтворити усі концепти, що існують у авторській свідомості. Він може лише судити про ті концепти, що відтворені у реальному тексті. Автор, пишучи текст, йде від ментальної величини (концепту) до реальної (тексту). Розуміння тексту реципієнтом побудовано як можлива реконструкція авторської установи, яку виражено у художньому втіленні концептів. Ступінь осмислення етнічної приналежності людини чітко проглядається при вивченні одних і тих же понять (культурних концептів), які зовні – за формою свого імені – збігаються, але розрізняються своїм змістом, своєю роллю в формуванні погляду на світ і системи цінностей, у виборі лінії поведінки в соціумі, тобто в тому, що в сучасному слововживанні іменується ментальністю, або менталітетом.

Результати і обговорення. Якщо говорити про художню картину світу німецького автора Дітера Нура, можна стверджувати, що основною її властивістю є іронія, що пронизує тексти його книг та виступів. Іронія Д. Нура формується за рахунок дотепності, що дана авторові від природи та є основним компонентом його ХКС. Автор бачить смішне навіть у неприємній ситуації, що не є комічною для більшості її учасників.

Дітер Нур народився у невеликому місті Везель у Північній Рейн-Вестфалії, де, на думку автора, базар був єдиним цікавим місцем для розваг. Його перший виступ на сцені відбувся ще у школі, де він розпочав писати свої перші тексти. Згадуючи дитинство, Дітер Нур іронізує над усіма членами родини: над

своїм батьком, який будучи чиновником, був абсолютно безпомічним у побутових справах (наприклад, кран був для нього «винаходом диявола»), над матір'ю, яку автор порівнює із супергероєм, що бореться з плямами на одязі, над категоричними висловлюваннями брата, котрого сам Дітер називав революціонером.

Аналізуючи психологічні особливості автора, слід зазначити, що за темпераментом Дітер Нур є сангвініком, тобто позитивно мислячою людиною з швидкою реакцією на усі події, що відбуваються навколо нього. Він критично оцінює усі актуальні проблеми як німецької, так і світової дійсності, рефлексуючи, відображає їх у своїх текстах із характерною для нього іронією.

Світобачення містить у собі ставлення людини до виникнення світу, до власного існування та до устрою суспільства, у якому вона знаходиться. Концептуальна картина світу може розвиватися як модель, відображення дійсності, уявлення, що включає в себе світобачення. Дітер Нур, за світобаченням, є атеїстом з демократичними поглядами. Практично в усіх своїх книгах та виступах автор іронізує над різними релігіями та фанатизмом віруючих людей. Так само він є непримиримим борцем проти радикального вияву ісламу, за що піддається критиці з боку еліти вищевказаної релігійної спільноти.

Для того, аби етнос міг вижити та розвиватись у важких історичних умовах, він був повинен встановити для своїх представників правила поведінки у суспільстві. Відхід від правил первинно був пов'язаний із поняттям гріха (проступку, аморальної поведінки). Так виникає релігія – звід етичних правил, який передбачає існування вищої сили, здатної заохочувати до моральних вчинків та карати за порушення цих етичних норм.

Дітер Нур не вірить у існування надприродних сил та вважає людський інтелект основним інструментом прогресу.

Інтелектуальне становлення Дітера Нура пов'язано з вивченням мистецтва та історії в університеті Дуйсбурга-Ессена, а потім у Фолькванг Хохшуле. Гуманітарна спрямованість навчання сприяла формуванню специфічного світобачення, яке автор репрезентує у своїх телевізійних виступах та книгах.

Дітер Нур володіє яскраво вираженим іронічним сприйняттям дійсності, тому кожен його твір та виступ сповнено гумором. Тут доцільно сказати про стилістичні засоби, якими оперує автор, і, які частіше за все зустрічаються у його текстах.

Автор використовує широкий спектр засобів досягнення комічного ефекту, його гумор є багатограним, а подекуди не простим для декодування реципієнтом. Він є важливим компонентом авторської концепції та впливає на організацію тексту в цілому. У Дітера Нура найчастіше зустрічаються такі засоби вербалізації іронії як:

1. **зевгма** (*Der Schmerz fühlte sich erstaunlich real an. Er ist! Es schmerzt, also bin ich. Er ist so real wie Nixon, Madonna oder ein Schlumpf.*);
2. **несподіване порівняння** (*Das Hirn ist eine Müllkippe. Der Mensch ist objektiv intelligenter als ein Strudelwurm.*);
3. **персоніфікація** (*Das Kleingehirn ist ein gemütlicherer Zeitgenosse.*);

4. **деперсоніфікація** (*Arnold Schwarznegger hat bewiesen, dass in Amerika sogar einzelne ausländische Muskelgruppen Gouverneur werden können.*);

5. **парадокс** (*Ein Ziel des Sozialismus war damals die Beseitigung aller Verdächtigen. Da aber jeder verdächtig war, kann man nur froh sein, dass er nicht fertig geworden ist.*).

Висновки. Якщо говорити про спрямованість гумору, то самоіронія є домінуючою темою автора. Дітер Нур жартує над собою, як над типовим представником німецької нації, викриваючи усі слабкі місця та недоліки, що притаманні його співвітчизникам. Загальновідомим фактом є те, що німці є занадто дисциплінованими. Їх життєві правила можна коротко охарактеризувати такими поняттями як порядок, пунктуальність, законотрушність, охайність, заощадливість. Ці якості, безумовно, є позитивними, але у тому випадку, якщо вони не гіпертрофовані, іншими словами, не виходять за межі здорового глузду. Згадані позитивні якості, що зводяться до абсурду, перетворюються у свою протилежність, що і висміює Дітер Нур, іронізуючи над надмірною охайністю німців, над їх заощадливістю, що доходить до скупості. Також автор у своїх творах демонструє те, що його співвітчизникам властиві такі загальнолюдські недоліки як лінь, дурість, слабкість.

Автор також торкається й соціальних проблем. ХХІ століття подарувало людству інтернет, гаджети та зробило легкою і доступною мобільну комунікацію. Але з іншого боку, маючи мобільний телефон, ми не можемо повністю ізолювати себе від вседоступності цього зв'язку, від безлічі непотрібних дзвінків та повідомлень. Розхожа фраза про те, що медаль має два боки, передбачує те, що будь-яке явище може мати позитивні та негативні властивості. Дітер Нур у контексті своїх книг неодноразово вдається до цього фразеологізму, щоб висвітлити той факт, що будь-яка сутність має протилежні вияви, які тісно пов'язані та неділимі один від одного. Сучасне суспільство страждає на тотальну залежність від гаджетів, істерії у ЗМІ, нав'язливої реклами та інших проблем, що є об'єктами висміювання автора. Дітер Нур прагне показати їх в іронічній формі, але залишаючись оптимістом завдяки своєму характерові, переконує читача в тому, що у житті не все так погано, і що «склянка насправді не на половину порожня, а на половину повна», і що навіть у найнеприємніших ситуаціях людина має знаходити позитивні моменти.

Особливу увагу Дітер Нур звертає на політичні питання суспільства. Тут автор іронізує над минулим Німеччини (що пережила у 20 столітті дві Світові війни, розкол, а потім період нелегкого возз'єднання) і над нагальними проблемами своєї держави (біженці, політичні конфлікти). Його також цікавлять і сучасні світові проблеми. Автор часто іронізує над багатьма політичними лідерами (Ердоган, Путін, Єлизавета II). Соціальна приналежність, особливості темпераменту, інтелектуальна розвиненість впливають на світобачення Дітера Нура, створюючи картину світу, яку відображено у його творах. Автор є оптимістично мислячою людиною, що у своїх творах та виступах передає аудиторії позитивні емоції, тим самим, роблячи неабиякий внесок до позитивної еволюції людського суспільства. Вивчаючи концепт та його вербальну

репрезентацію, можна розмірковувати над специфічними особливостями картини світу письменника. Для повноцінного сприйняття тексту реципієнтом необхідна відповідність між розумінням інтенцій автора та інтерпретацією тексту читачем, яка базується на відносній тотожності індивідуальних картин світу та засобів вербалізації знань.

Список літератури

- Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*: науч. изд. под ред. И.А. Стернина. Воронежский гос. ун-т. 2001. С. 75-79.
- Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Под общей ред. Е.С. Кубряковой. М.: Институт языкознания РАН, 1996. 245 с.
- Красных В.В. Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь. Выпуск 1. (В соавторстве с И.С. Брилевой, Д.Б. Гудковым, И.В. Захаренко). ИТДГК «Гнозис» М. 2004. 318 с.
- Кочнова К.А. Лексико-семантическое поле как способ репрезентации языковой картины мира писателя. *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*. 2015. №6. С. 125-130.
- Кочнова К.А. Языковая картина писателя. Аспекты и методы исследования. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. 2015 №3. С. 53-56.
- Пономарева А. Ю. К вопросу о соотношении национальной, индивидуально-авторской и художественной картин мира. *Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сб. статей V Междунар. науч. конф. молодых ученых (12 февраля 2016 г.)*. Екатеринбург. Уральский федеральный университет. 2016. С. 16-22.
- Nuhr D. Gibt es intelligentes Leben? KCS GmbH Hamburg, 2011. 188 S.
- Nuhr, Dieter. Das Geheimnis des perfekten Tages. Bastei Lübbe AG, Köln, 2015. 307 p.

References

- Karasik, V.I., Slyishkin, G.G. (2001). Lingvokulturnyy kontsept kak edinita issledovaniya. Metodologicheskie problemyi kognitivnoy lingvistiki: nauch. izd. pod red. I.A. Sternina. Voronezhskiy gos. un-t. [in Russian]
- Kubryakova, E.S., Demyankov, V.Z., Pankrats, Yu.G., Luzina, L.G. (1996). Kratkiy slovar kognitivnyih terminov. Pod obschey redaktsiey E.S. Kubryakovoy.
- Krasnyih, V.V. (2004). Russkoe kulturnoe prostranstvo. Lingvokulturologicheskiy slovar. Vyipusk 1. (V soavtorstve s I.S. Brilevoy, D.B. Gudkovyim, I.V. Zaharenko). M. Gnozis.
- Kochnova, K.A. (2015). Leksiko-semanticheskoe pole kak sposob reprezentatsii yazykovoy kartinyi mira pisatelya. *Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federalnogo universiteta. Seriya: Gumanitarnyie i sotsialnyie nauki*. 6, 125-130
- Kochnova, K.A. (2015). Yazykovaya kartina pisatelya. Aspektyi i metodyi issledovaniya. *Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. Zhurnalistika*. 3, 53-56.
- Ponomareva, A. Yu. K (2016). K voprosu o sootnoshenii natsionalnoy, individualno-avtorskoj i hudozhestvennoj kartin mira. *Aktualnyie voprosyi filologicheskoy nauki XXI veka: sb. statey V Mezhdunar. nauch. konf. molodyih uchenyih (12 fevralya 2016 g.)*. Ekaterinburg. Uralskiy federalnyi universitet, 16-22.
- Nuhr, D. (2011). Gibt es intelligentes Leben? KCS GmbH Hamburg.
- Nuhr, Dieter. (2015). Das Geheimnis des perfekten Tages. Bastei Lübbe AG, Köln.